

AZ ÍRÓK ÉLETRAJZI ADATAI

SZALÁRDI JÁNOS 1601-ben született Szatmár megyében. Külföldi egyetemeken tanult, majd 1634-ben a fejedelmi levéltár őre lett, itt gyűjtötte az anyagot 1662 után írt történeti művéhez. Várad 1660. évi ostromában a védelem egyik irányítója volt. Élete végén generális perceptor (fejedelmi adószedő) volt az ország északnyugati megyéiben. 1666-ban halt meg. «Siralmas krónikája», mely Bethlen Gábor és a két Rákóczi korát tárgyalja, sokáig kéziratban volt népszerű olvasmány, nyomtatásban Kemény Zsigmond adta ki az «Újabb Nemzeti Könyvtár» c. sorozatban (Pest, 1853.).

ENYEDI ISTVÁN Nagybányán született a XVII. század első éveiben, atyja Enyedi Márton nagybányai főbíró volt. Debrecenben tanult, majd szülővárosa szolgálatába lépett, előbb hites jegyző, azután 1677 és 1691 közt csaknem megszakítás nélkül főbíró volt. Korában számottevő műveltséggel bírt, 1686-ban latinnyelvű költeménye jelent meg. «Occasio suscepti itineris et belli principis Rákóczi II. in Poloniam» címen megírta a szerencsétlen lengyel hadjárat történetét. Művében erősen használta Szalárdi krónikáját. Kiadta Mikó Imre az «Erdélyi Történelmi Adatok» IV. kötetében (Kolozsvár, 1862.).

PETRITYVITY-HORVÁTH KOZMA. Erdélybe beszármazott, horváth nemesi családból született, 1634-ben Koronkán, atyja Miklós, anyja Tholdalagi Borbála volt. A kolozsvári unitárius iskolában tanult, 1653-ban már résztvett a moldvai hadjáratban. A lengyelországi hadakozás idején a Krakót megszálló erdélyi hadak parancsnokának, Bethlen Jánosnak volt titkára. Hazakerülvén, Küküllő megye választotta meg alispánjának. 1668-ban írta meg (sajnos, befejezetlenül maradt) emlékezéseit. Halála ideje ismeretlen.

BETHLEN JÁNOS, bethleni, 1613-ban született, atyja Bethlen Farkas, anyja Kemény Anna volt. Szülei korán meghaltak s nevelőapja, Macskási Ferenc, a híres pedagógus Kereszturi Pál keze alá adta, akinek hatására unitáriusból reformátusnak tért át. Több évig a frankfurti egyetemen tanult. Az 1657. évi lengyel hadjáratban Krakkó elfoglalása után annak parancsnoka lett és így csapatával együtt elkerülte a tatár rabságot. 1659-ben kancellár, 1662-ben Fehér megye főispánja és udvarhelyi főkapitány lett. Kora legműveltebb erdélyi főurai közé tartozott és vagyonokat áldozott a református iskolákra. Az ő áldozatkészsége tette lehetővé az elpusztult enyedi, kolozsvári és marosvásárhelyi kollégiumok újjáéledését, az udvarhelyi kollégiumot pedig ő alapította. 1678-ban halt meg Nagyszebenben. Munkája: «Rerum Transylvanicarum libri IV» 1663-ban jelent meg Szebenben és azóta több kiadást ért. Életrajzát megírta Bodnár György Remig (Bethlen János, Nagyvárad, 1922.).

MEDGYESI PÁL 1615 körül született, a debreceni kollégiumban tanult. Debrecen város támogatásával német, holland és angol egyetemeket látogatott, hazatérése után debreceni tanár, majd szinyérváralji, munkácsi és nagyváradai lelkész lett. 1638-tól kezdve I. Rákóczi György és felesége Lórántfi Zsuzsanna udvari papja volt, nagyrészt Sárospatakon lakott. Nagy pártfogója, a fejedelemné halála után (1660) nyoma vész, valószínűleg 1663-ban halt meg. Hazánkban a presbiterianizmusnak, a világiak egyházkormányzati szerepét biztosító irányzatnak volt egyik első hirdetője s emiatt heves küzdelmeket kellett vívnia, de a fejedelemasszony pártfogása mentesítette az üldöztetésektől, melyeket más eszmetársainak el kellett szenvedniök. Kiváló igehirdető, teológus és pedagógus volt. Presbiteriánus eszméit «Dialogus politico-ecclesiasticus» című művében (Bártfa, 1650.) fejtette ki. Erdély pusztulásának okaira rámutató prédikációit «Jajjok» címen tette közzé több darabban, kettőt Szalárdi is bevett krónikájába, mint függelék. Innen közöltük a másodikat. Életrajzát megírta Császár Károly: Medgyesi Pál élete és működése, Budapest, 1911.

APÁCZAI CSERE JÁNOS a brassómezei Apácán született 1625-ben szegény jobbágycsaládból. A kolozsvári református iskolában tanult, ahol Porcsalmi András tanárja volt rá nagy hatással. 1643-ban a gyulafehérvári akadémiára ment, majd 1648-ban Geleji Katona István püspök támogatásával Hollan-

diába a franekerai, leydeni, utrechti, végül az újonnan alapított harderwijki egyetemre, mely őt 1651-ben első teológiai doktorává avatta. A magyaron kívül 10 nyelven, többek közt hollandul, angolul és franciául tudott. Utrechtben megnősült, és bár ott egyetemi katedrát kínáltak neki, hazatért s 1653-ban a gyulafehérvári kollégiumban lett tanító. Főművét, a «Magyar Encyclopaedia»-t még Hollandiában nyomatta ki. Beköszöntő beszéde: «De studio sapientiae», mivel az erdélyi közművelődési viszonyoknak éles kritikáját tartalmazta, sok ellenséget szerzett neki. Különösen Basire Izsák, akit a fejedelem Apácai mellőzésével nevezett ki a tudós Bisterfeld helyére tanárnak, míg Apáczai továbbra is tanító maradt, gyűlölte őt presbiteriánus érzelmei miatt. A presbiteriánus irány ugyanis Angliában a király elűzését és kivégeztetését nagyban előmozdította s ezért kellett Basirenek is hazájából elmenekülnie. A Basire által felingerelt II. Rákóczi György Apáczait a kolozsvári alacsonyabbrangú iskolához helyezte át, de tanítványai, akik bálványozták a lelkes és tudós fiatal tanárt, ide is követték. 1656-ban tartott megnyitóját «De summa scholarum necessitate», melyből itt részleteket közlünk, újból szigorúan bírálja a hazai viszonyokat és kijelöli a nemzeti művelődéspolitikai irányát. Gyenge szervezete azonban nem bírta a megerőltető munkát és 1658-ban meghalt. Holland felesége hamarosan követte a sírba, fia is gyermekkorában hűnyt el. Halála előtt röviddel érdekes tervezetet nyújtott be Barcsai Ákos fejedelemhez egy erdélyi főiskola felállítása tárgyában, de az Erdélyre szakadó borzalmak a terv megvalósítását megakadályozták. Bethlen Miklós emlékirataiban megható emléket állított kedves tanárának (lásd a VI. kötetben). Apácai volt a magyar filozófiai műnyelv kezdeményezője és az első tudatos magyar kultúrpolitikus. Filozófiai tárgyú munkáit Horváth Cyrill adta ki (A. Cs. J. bölcsészeti dolgozatai, Pest, 1867.), pedagógiai írásait Hegedüs István fordította magyarra (A. Cs. J. paedagógiai munkái, Budapest, 1899.). Életrajzát megírta Kremmer Dezső (Apácai Csere János élete és munkássága. Budapest, 1911.).